

ZPRÁVA O REALIZACI VÝZKUMU

Název projektu: Divadlo utlačovaných - Empowerment pomocí kultury

Číslo projektu: KU-CA1-037

Název programu: Kultura

Období realizace výzkumu: od září 2021 do září 2022

Složení výzkumného týmu: Mgr. Dana Moree, Dr. (vedoucí výzkumu), Alena Košák Felcmanová, Ph.D., doc. Tereza Pospíšilová, Ph.D.

Podpořeno grantem z Lichtenštejska, Islandu a Norska v rámci Fondů EHP 2014 - 2021

Cílem výzkumu spojeného s realizací projektu bylo popsat a ukotvit metodologický přístup, který realizační tým využívá v kombinaci s divadlem utlačovaných a tento vymezit vůči jiným přístupům popsaným v soudobé literatuře, především vůči participačnímu akčnímu výzkumu. Chtěly jsme tak vyhodnotit a reflektovat více než desetiletou zkušenost s divadlem utlačovaných a s ním spojeným výzkumem společenských fenoménů.

Práce v rámci projektu nejdříve obsahovala dvě hlavní činnosti. První bylo analyzovat data vzniklá s aktuální skupinou a v rámci aktuálních představení. Druhou byl širší výzkum toho, jak se metodologicky s divadlem utlačovaných pracuje jinde ve výzkumné obci s cílem, zařadit náš vlastní přístup do širšího mezinárodního kontextu a připravit tak článek, který by ukázal další možnosti, které divadlo utlačovaných ve výzkumu sociálních jevů představuje.

Součástí práce byly jak obsáhlé rešerše, které se věnovaly tématům, která jsme tradičně v naší zkušenosti s divadlem utlačovaných spojovaly, jako marginalizace, interkulturní komunikace a empowerment. Dále jsme pak rešeršovaly témata, která aktuálně generovala skupina v projektu, jako pasivní agresivita, osobní vs. společenská rovina útlaku, občanská angažovanost a divadlo.

Další obsáhlá část rešerší se věnovala propojení divadla utlačovaných s metodologií. Především pak etnografii, participačnímu akčnímu výzkumu a akčnímu výzkumu. Zároveň jsme porovnávaly, jaké varianty Divadla utlačovaných konkrétní výzkumníci použili, je zde totiž velký rozdíl mezi Divadlem utlačovaných a Divadlem Fórum, které obě pocházejí od Augusta Boala, ale je zde rozdíl v tom, jakou roli zde hrají herci – do jaké míry jsou spolutvůrci představení, a především následného procesu výzkumu.

Zároveň jsme se ještě znovu dívaly na terénní deníky z minulých let, abychom přesně byly schopny popsat genezi metodologického přístupu, který jsme v rámci projektu popsaly.

Důležitým zdrojem dat pro připravený vědecký článek byl sběr dat přímo ze vznikajícího představení. V tomto kontextu vznikla zúčastněná pozorování, okódované záznamy divadelních představení.

V rámci tohoto projektu jsme navíc pilotovaly dotazníkové šetření mezi diváky po jednom z představení, abychom otestovaly, jaké jsou možnosti sběru dat k jednotlivým představením mezi

publikem. Tento experiment se velmi pozitivně osvědčil a je na něj možné v budoucnu navázat, a ještě tento přístup k získávání dat rozšířit.

Navíc jsme realizovaly hloubkové rozhovory s Jokery – Danou Moree a Lízou Urbanovou, které jsme již cíleně vedli k otázkám jejich role při vzniku představení, postavení herců a jokerů v představení, ale také roli výzkumu v jejich práci.

V neposlední řadě jsme realizovaly ještě i fokusní skupinu s herci aktuálního představení, abychom zjistily jejich pohled na definování konkrétní agendy během představení a roli jokerů a (ne)diváků v představení. Z fokusní skupiny jsme získaly zajímavé poznatky především z hlediska pojetí empowermentu.

Výzkumná otázka

Během tohoto procesu jsme se pak v rámci výzkumu zaměřily na dvě hlavní výzkumné otázky:

- **Čí agenda je ve skutečnosti řešena?**
- **A na co se vlastně DÚ zaměřuje – je to výzkum společenských problémů nebo posílení aktérů (empowerment)?**

Článek

Vypracovaný článek „Theatre of the Oppressed as an empowerment and a research method“ se pak věnoval těmto tématům.

- Představení základního napětí mezi záměrem výzkumu nebo empowermentu při práci s divadlem utlačovaných. Tato ukázka souvisí s tím, kdo je hlavní aktér procesu, jestli výzkumník, nebo (ne)herci.
- V další části jsme popsaly různé variací Divadla utlačovaných používaných ve výzkumu a popsali jejich rozdíly vzhledem k výzkumným otázkám.
- Zakotvení divadla utlačovaných jako výzkumné metody – vymezení vůči participačnímu akčnímu výzkumu a další možností. V této části jsme představili z přehledu literatury dosavadní vyzkoušené modely kombinace DU a výzkumných metod.
- Otázka agendy – čí agenda je v divadle řešena. V této části jsme se zamýšleli and tím, jak agenda souvisí se vznikem divadelního projektu, kompozicí skupiny a procesem jejího vzniku. Dále pak jak probíhá proces formulování výzkumné otázky v konkrétním typu divadelního výzkumu.
- Divadlo utlačovaných jako výzkum – v této části se zabýváme rolí (ne) herců jako spolu výzkumníků, rolí diváků ve výzkumu a rolí jokerů v celém procesu.
- Divadlo utlačovaných jako empowerment – v této části pak představujeme stěžejní poznatky o empowermentu jako výstupu DU z literatury a z našich vlastních dat, dále pak reflektujeme téma reflexe mocenských vztahů.
- Závěry

Závěry

Metoda Divadla utlačovaných je eticky velmi citlivá. Má velký smysl ji využít, pokud je naší prioritou zapojit marginalizované a utiskované do procesu analýzy jejich vlastní situace.

DU je jednou z možností, jak posílit jejich hlas a vytvořit příležitost, aby mohli ovlivňovat výzkumný proces i jeho výsledky.

Rozhodující pro práci s metodou DU ve výzkumu jsou tak naše dvě výzkumné otázky

- **Čí agenda je ve skutečnosti řešena?**
- **A na co se vlastně DU zaměřuje – je to výzkum společenských problémů nebo posílení postavení aktérů (empowerment)?**

Jako odpověď na tyto otázky jsme v rámci naší analýzy navrhly škály odpovědí, které pomohou navigovat výzkumníky i praktiky DU a promýšlet jejich pracovní fokus a jeho implikace pro práci s divadlem.

Kdo byl iniciátorem představení?

Nevládní organizace/Instituce/ Zakladatel <-----> Skupina marginalizovaných/neherců se zvláštní agendou

Jednoduchá otázka, kdo inscenaci objednává, nám pomáhá přeorientovat naši pozornost a vnímat to, co je pravděpodobně hlavním výstupem divadla. I když tato otázka sama o sobě neurčuje, do jaké míry je agenda výzkumníků či neherců skutečně v popředí.

S tím souvisí i role týmu, interakce mezi jokerem a skupinou, případně jokerem a publikem. Ve všech vektorech interakce se musíme ptát:

Kdo definuje zkoumaný „problém“?

Joker/ výzkumník <-> Skupina (ne)herců <-> Skupina diváků-herců

Naše druhá velká otázka byla:

Jaký je hlavní výsledek?

Empowerment <-----> Výzkum a nové znalosti

Ať už si vybereme výzkum nebo empowerment, vždy existují limity spojené s rozhodnutím. Když se rozhodneme pro empowerment, existují limity, které jsme identifikovaly. Není to výzkumník, kdo může výzkum navigovat. Účastníci kladou výzkumné otázky, proto nelze zajistit, aby výzkum odpovídal tomu, co bylo napsáno v návrhu výzkumu nebo žádosti o grant.

Na druhou stranu, pokud se zaměříme na empowerment, aktéři vidí proces jako seberozvoj a sebeposílení. Využití představení a skupiny pro výzkum však nelze nikdy předem předpokládat. Když

zvolíme výzkum, může to omezit možnost, že se agenda herců skutečně objeví v představení/výzkumu.

Jako výzkumná metoda je velmi časově i finančně náročná. Nemluvě o osobním a emocionálním zatížení herců a jokerů.

Jaký typ designu výzkumu hodláme použít?

PAR <-> NON-PAR

Pokud se rozhodneme provádět výzkum s částí TO, existuje několik různých strategií. Například při použití části TO jako kritické etnografie lze využít připravené představení, nastavující agendu, se kterou jsou herci konfrontováni. Tímto způsobem se využívá jen část potenciálu TO, jako divadla Forum, s připraveným obsahem, ke konfrontaci s vybranými herci – i když připravená scéna byla postavena z původních terénních poznámek z prostředí, kde všichni herci a diváci fungovat. Na druhou stranu to funguje lépe pro výzkum.

Pokud zvolíme více participativní přístup, je pak výzkum více v rukou účastníků než výzkumníků. Na druhou stranu zcela jistě budeme řešit problémy, které se týkají skupiny samotné. Nelze ale proto předem naplánovat fokus výzkumu.

Naše zkušenosti s výzkumem jsou spíše epizodické. Přestože si jokeři vždy vedou terénní deník a aktéři jsou informováni o možnosti navazujícího výzkumu, nikdy dopředu nevíme, z jakého představení výzkum nakonec vzejde. Pokud je výstupem TO představení, které zapadá do výzkumné oblasti, kterou chceme rozvíjet, využíváme nahrávky představení, terénní deníky, rozhovory s herci a v poslední době jsme vyzkoušely možnost rozhovorů s diváky, kde vidíme velký potenciál pro výzkum.

V Praze dne 20. 2. 2023